

Schwa-assimilation i dansk spontan tale

Af Ruben Schachtenhaufen (*ruben@schachtenhaufen.dk*)

ProGram-kredsen d. 28.03.08

Undersøgelsen af realiseringen af schwa er baseret på 3223 forekomster af /ə/ i monologerne i DanPASS (www.danpass.dk). Tilfælde hvor schwa er nabo til /r/ er ikke medtaget i undersøgelsen.

Schwa kan

- Bevares distinkt (25 %)
- Assimileres (50 %)
- Falde bort (25 %)
- Koordineres – navnlig i kontoide omgivelser. Dette er regnet som distinkt udtale.

I **paroxytone ord** (ord med tryk på næstsidste stavelse) er antallet af konsonanter mellem den betonedede stavelse og schwa afgørende for hvordan schwa realiseres. I ord med 0 eller 1 intervokalisk konsonant, -V(C)ə, gælder det normalt at schwa:

- assimileres foran en sonorant, fx ['anð melʔm] *andet, mellem*.
- assimileres efter en vokoid, fx ['li:i 'ne:ð] *lige, nede*.
- bevares efter kontoider, fx ['fenə 'ʌpə] *finde, oppe*.

Stavelsgrænsens betydning

I paroxytone ord med 2 eller flere intervokaliske konsonanter, -VCCə, og proparoxytone ord (ord med tryk på tredjesidste stavelse) bliver stavelsesgrænsen afgørende for hvordan schwa realiseres. Normalt deles stavelser med *maksimalt onsets*, men mellem en stavelse med fuldvokal og en stavelse med ikke-fuldvokal gælder følgende undtagelser (Grønnum 2007, s. 49-50):

1. En intervokalisk konsonant er coda i den betonedede stavelse
fx /le:v•ə/ ['le:v] *leve* vs. /la:•va/ ['læ:va] *lava*.
2. /g/ grupperes med en evt. foranstående konsonant (do. /v/)
fx /eŋg•ə/ ['eŋə] *Inge* vs. /eŋ•ga/ ['eŋga] *Inga*.

Med udgangspunkt i disse regler gælder det at schwa ikke assimileres til en foranstående homosyllabisk konsonant eller en efterfølgende heterosyllabisk konsonant, mao.: *Schwa assimileres ikke til en konsonant i onsets*.

Distinkt og reduceret udtale

I mindre distinkt udtale gælder det at schwa falder bort – eller assimileres efter en kontoid sonorant.

Faktorer der **bevirker** schwa-reduktion:

- Infinitivsmorfem
- Foran vokal og h + vokal i efterfølgende ord ("*enchainement*")
en 'smule 'ind til 'venstre
'det 'vindue vi 'lige har 'lagt
'du vil 'gerne 'op til 'slottet
ved 'siden af 'døren
- Ubetonede omgivelser (foran ubetonede småord, i større grupper ubetonede stavelser, tryktab)

Foran *af, at, den, der, det, du, en, er, et, for, fra, har, i, på, som, til, ved* osv.
allerede fra be'gyndelsen
en 'lille smule "over

- Første posttoniske stavelse i et proparoxytont ord
takkede, mærkelig, pludselig, liggende, startende anelse
- Gammel information

Faktorer der **modvirker** schwa-reduktion:

- Attributiver
- Emfase
- Fuge-e (og fuge-e's position)
- Foran pause
- Anden posttoniske stavelse i et proparoxytont ord
nederste, takkernes
- Ny information

Andre faktorer:

- Reduktionsharmoni – schwa realiseres ens i naboord:
et 'lille 'stykke 'oppe
og 'anbringer på 'samme 'måde som det 'første 'vindue
'så skulle man 'gerne 'have et 'fint 'hus med et 'træ ved 'siden 'af
- Trykisokroni – man tilstræber ensartede trykgrupper:
0 posttoniske stavelser: *og 'lægger dem 'b^ogge 'to 'op 'mod 'firkantens...*
1 posttonisk stavelse: *der 'ligger 'slottet 'lige 'over'for*
2 posttoniske stavelser: *'nedad i 'sydgående 'retning mod en 'blå 'trekant*
3 posttoniske stavelser: *'her går man i 'nordgående 'retning mod en 'gul 'firkant*

De faktorer bevirker/modvirker schwa-bortfald efter en vokoid, bevirker/modvirker bortfald efter en obstruent, og assimilation/bortfald efter en kontoid sonorant.

Schwa-assimilation ifølge Brink & Lund (1975)

- Schwa assimileres til den mest sonore nabolyd – kun sonoriteten har betydning.
- Jo mere sonore omgivelser, des større er sandsynligheden for assimilation.
- Schwa-bortfald i ikke-sonore omgivelser skal sidestilles med schwa-assimilation i sonore omgivelser.
- Schwa-bortfald i sonore omgivelser skyldes andre omstændigheder end assimilation.

Litteratur:

Basbøll, H. (2005) *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.

Brink, L. & J. Lund (1975) *Dansk Rigsmål - Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.

Grønnum, N. (2007) *Rødgrød med fløde*. København: Akademisk Forlag.

Jensen, C. (2001) "Schwa-assimilation in Danish Synthetic Speech," *Proceedings of Eurospeech 2001*. Aalborg: 341-44.

Specialet kan læses på www.schwa.dk.